

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN: 978-605-7619-73-0

Sertifika No: 17576

Kitabın Adı

Tekirdağ'da Dini ve Kültürel Hayat

Yayın Yönetmeni

Hüseyin KADER

Adem SAYDAN

Editörler

Hasan KESKİN

Özkan ÖZTÜRK

Halil İbrahim DELEN

Ali SEVER

Kapak

Halil YILMAZ

Baskı-Cilt

ÇINAR MAT. ve YAY. SAN. TIC. LTD. ŞTİ.

100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Caddesi

Ata Han No:34 / 5 Bağcılar - İSTANBUL

Tel: 0212 628 96 00 - Faks: 0212 430 83 35

Sertifika No: 45103

1. Basım

Aralık 2019/ 2.000 adet basılmıştır.

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sokak No: 7 Eyüp Sultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyriyat.com.tr siparis@ensarneyriyat.com.tr

TEKİRDAĞ'DA DİNÎ VE KÜLTÜREL HAYAT

EDİTÖRLER
HASAN KESKİN – ÖZKAN ÖZTÜRK
HALİL İBRAHİM DELEN – ALİ SEVER

İstanbul, 2019

Nev'î Efendi'nin *Netâyicu'l-Fünûn* Adlı Eserinde Tefsir İlimine Bakışı

Yakup BIYIKOĞLU*

Giriş

Nev'î Yahya Efendi Malkaravî'nin (ö. 1007/1599) oğlu Nev'îzâde Atâi, babasının tefsir, kelâm, tasavvuf, akâid, mantık gibi konularda otuz kadar manzûm ve mensûr eserinin olduğunu söylese de¹ bunların çoğu henüz ele geçmemiştir.² Bazıları da yazma eserler olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu çalışmada tefsir ilmi bağlamında ele alınacak eserinin tam ismi "*Netâyicu'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-mütûn*"dür. Nemûzec/örnek tarzı yazdığı bu ansiklopedik eser; tarih, hikmet, hey'et, kelâm, usûl-i fıkıh, hilâf, tefsir, tasavvuf, rüya, remil, efsûn, tıp, felâhât-nücûm, fal ve zîc gibi konuları ihtiva eder.

Nev'î Yahya Efendi tefsir bölümdeki Tefsir ve Kur'ân ilmine dair bilgileri dağınık bir şekilde verir. Bunlarla ilgili bir tasnif yapmadığı gibi alt başlıklarda oluşturmaz. Şekilsel olarak sadece o, tefsir ilmine dair bölümde genel bilgiler verdikten sonra, "mukaddime" diye bir başlık atar. Kur'ân ilimlerine dair malumatı ve bir ayetin tefsiri örneğini burada ele alır. Osmanlıca yazdığı bu eserde çoğunluk olarak nesir yazısı kullansa da yer yer manzûm ifadeler de yer verir. Böylece Nev'î Efendi, ilmî bir dile ağırlık verip edebî dil olarak Farsçayı da azımsanmayacak derecede kullanır.

Bu eserin farklı nüshaları bulunmaktadır. Bu eser; ayet, hadis, çeşitli bilgiler ve bunlara dair nüshalardaki farklılıklar dipnotlarda belirtilerek muntazam bir şekilde Türkçe alfabeye de transkripsiyon edilerek İnsan Yayınları arasında basılmıştır.³ Transkripsiyon edilen bu kitapta dipnot bilgileri eserin bölüm sonla-

* Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, ybiyikoğlu@nku.edu.tr

1 Nev'îzâde Atâi, *Hadaiku'l-hakaik fî tekmileti 'ş-şakaik*, nşr. Abdulkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1989), 2: 413-421.

2 Başta hayatı, yine özellikle edebiyat ve tasavvuf ağırlıklı diğer manzûm ve nesir türü eserlerinin mahiyeti için bkz. Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 53-54.

3 Bk. Nev'î Efendi, İlimlerin Özü "Netâyic el Fünûn", Hazırlayan: Ömer Tolgay, (İstanbul: İnsan Yayınları,

rında verilmektedir. Bu çalışmamızda Nev'î Efendi'nin tefsir bölümü ele alınırken İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi Atatürk Kitaplığındaki K. 429 numarada kayıtlı bulunan ve tamamı 137 varaktan oluşan yazma nüsha dikkate alınacaktır. Şimdi kısa adı "Netâyıcı'l-Fünûn" un 5 varaklık tefsir bölümünde ele aldığı hususları tahlil ve değerlendirmeye tabi tutalım.

1. Tefsir İlmi Bölümünde Ele Aldığı Konular

Nev'î Yahya Efendi, ilimlerin tasnifini yaptığı bu eserinde kırmızı renk başlıkla yazdığı "tefsir ilmi" bölümünün girişinde tefsir ilminin tanımı, mebâdisi, maksadı ve faydası; tefsir kitaplarının özellikleri; tefsir ilminin mahiyeti ve Kur'ân ilimleri hakkında kısa bilgiler verir.

1.1. Tanım ve Mahiyet

Nev'î'nin Tefsir ilmi tanımı şöyledir: "İlmü't-Tefsîr bir ilimdir ki, ma'nâyı nazm-ı Kur'ân'dan bahs ider, kavâd-i Arabbiyye muktezası üzre." Burada müellif, Kur'ân'ın nazminin anlaşılması konusuna Arap dili kaidelerinin gerektiği kaydını ilave ederek Arapça dilbilgisinin Kur'ân ayetlerinin izahındaki önemi ortaya koyar.

Yine ona göre, Tefsir ilminin mebâdisi (dayandığı ilkeler) şöyledir: "Usûl-i Kelâm ve Usûl-i Fıkıh, İlm-i cedel ve diğerleri." Böylece o tefsir ilminin dayandığı temel hususlara da dikkat çeker.

Tefsir ilminin maksadını: "Ma'rifeti- Meâniyyi'l-Kur'ân" şeklinde açıklar. Böylece o, Tefsir ilminin gayesini Kur'ân'ın anlaşılmasına bağlar.

Son olarak belirtilecek olursa Nev'î Efendi'ye göre Tefsirin faidesi: "Ahkâm-ı Şer'iyye'nin alâ vechi's-sıhhat istinbâtına kudret"tir.⁴

2. Kendi Dönemine Kadar Ulaşan Bazı Tefsirler ve Bunların Mahiyeti

2.1. Tefsirlerin Şekilsel Özellikleri

Nev'î Efendi, tefsir kitaplarını tasnif eder. Bunları, Muhtasarât (az hacimli), Mutavassıtât (orta hacimli) ve Mabsûtât (geniş hacimli) olarak üç kısma ayırır. Bunların bazılarının ismini orijinal olarak verir bazılarını da izafet terkibi ile ifade eder. Tefsir-i Mâturîdî, Tefsir-i Beğavî, Tefsir-i Kurtubî gibi. Tasnif şekli şöyledir:

1995): 1-374.

4 Nev'î Efendi, *Netâyıcı'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, nr. 429, vr. 60a.

a-Muhtasarât: *Zâdü'l-Mesîr* (İbnü'l Cevzî), *Vecîz-i Vâhidî*, *Tefsîr-i Vâzih* (İmâm Râzî) ve *Tefsîr-i Celâleyn* (Birinci Musannifi: Celâlüddîn Mahallî; İkinci Musannifi: Celâlüddin Suyûtî)⁵

b-Mutavassîtât: *Vâsıt-ı Vâhidî*, *Tefsîr-i Mâtürîdî* (Te'vilât adını kullanmıyor), *Keşşâf* (Zemahşerî), *Tefsîr-i Beğavî*, *Tefsîr-i Necmeddin Neseî* ve *Tefsîr-i Hindî*.

c-Mebsûtât: *Basît-ı Vâhidî*, *Tefsîr-i Kurtubî*, *Mefâtihu'l-Gayb* (Fahrüddîn er-Râzî), *Tefsîr-i Lübâb* (yedi cild), *Tefsîr-i Allâmî* (kırk cild)⁶.

2.1. Tefsirlerin Mahiyeti

Nev'î Yahya Efendî, tefsirlerin mahiyetlerinden bahseder. Müfessirlerin çoğunlukla hangi bir fen/dala ağırlık vermek suretiyle (fenn-i gâlib) Kur'ân nazmını tefsir ettiklerini belirtir. Yani bu tefsirlerin hangi yönle öne çıktıklarını beyan eder. Bu minvalde Sa'lebî'de (v. 427/1035) galip olan kıssadır. Yine İbn Atiyye'de (v. 541/1147) Arapça dil kuralları, Zeccâc'da (v. 310/922) manalar, Kevâşî'de (v. 680/1281) kırâat, Begavî'de (v. 516/1122) ahbâr (kıssalar), Râzî'de (v. 606/1209) hikmet konuları ve *Lübâb*'da ise i'râb öne çıkmaktadır.⁷

Nev'î'ye göre bazı tefsirlerde te'vil sınırlıdır (muktasır). Bunlar ağırlıklı olarak sûfi tefsirler mahiyetindedir. Mesela, Sülemî'nin *Hekâik* isimli tefsiri, Sadreddin Konevî'nin *Tefsîr-i Fâtihâ*'sı ve Fenarî'nin ve Kâşânî'nin tefsirleri de bu mahiyet üzeredir.⁸

3. Kur'ân İlimleri Bağlamında Bahsettiği Özellikler

3.1. Ayet

Nev'î Efendi eserinde Kur'ân'ın en küçük bölümü olan ayetten bahsederek, Zemahşerî'ye isnat ettiği görüşe göre ayet sayısının 6666 olduğunu söyler.⁹ Konulu olarak ayet sayısına tamamlamak suretiyle bunları; “bin ayet emir, bin ayet nehiy, bin ayet v'ad, bin ayet va'îd, bin ayet kısas, bin ayet iberü'l- emsâl,

5 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 60a-60b.

6 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 60b.

7 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, v. 60b.

8 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, v. 60b.

9 Ancak diğer kaynaklardan hareketle ayet sayısı konusunda, İbn Abbas'tan gelen rivâyetlere göre 6600'lü rakamlar verilmekte olup itimat edilen rakamın 6236 olduğu söylenir. Bu farklılıkların temelinde; Hz. Peygamber'in kırâat esnasında bazı ayetleri vasletmesi, sûre başlarındaki ayetlerin müstakil ayet sayılıp sayılmaması ve hurûf-u mukattaaların müstakil ayet olup olmaması gibi hususların yattığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bkz. Muhsin Demirci, *Tefsîr Usûlü*, 44. Baskı, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015): 100.

beş yüz haram ve helal, yüz ayet dua- tesbih, altmışaltı ayet de nâsîh ve mensûhtur.”¹⁰ şeklinde tasnif eder.

3.2. Sûre

Nev‘î‘ye göre Kur‘ân‘daki sûre sayısı yüz on sekizdir. Evvelin de Hurûf-u Mukatta‘a olan sûre sayısı da yirmi dokuzdur. Ona göre sûrelerin başında bu kesik harflerin bulunması münasebet (uygunluk) içindir. “حواميم” lerde olduğu gibi. Aynı zamanda evvelki ve sonraki sûre için münasebet bulunur. Bu da iki şekilde olur:

a) *Münâsebet-i Ma‘nevîyye*: Fâtiha‘nın (el-Hamdü) son kısmı ile Bakara‘nın başında olduğu gibi. Burada sapkınlık ve inkârcılar arasında manevî bir anlam münasebeti vardır.

b) *Münâsebet-i Lafziyye*: Tebbet sûresinin sonundaki “mesed” ile İhlâs sûresinin sonundaki “ahad” lafızları gibi. Bunlar lafız olarak aynı vezindedirler.

Baka bir deyişle müellife göre konulu olarak sûrenin bütünün diğer sûre ile benzeşmesi söz konusudur. “Duhâ” sûresiyle “İnşirâh” sûresinin ve bunun dışında ki sûreler arasındaki benzerlikler gibi.¹¹

3.3. Kur‘ân İlimleri

Yahya Nev‘î Efendi ayetlerin anlaşılmasındaki ihtilafı, Kur‘ân ilimleri olarak sekiz şekil(sûret)de özetler:

a) İştirâk-i elfâz b) Hakikat-Mecaz c) İfrâd-Terkîb d) Umum-Husus e) Rivâyet-Nakl f) Nass-İctihâd g) Nasih-Mensûh h) İbahât-Tevsî‘. Bunlar, Kitâb-ı Kerîm‘in, kelâmın sırr-ı kadîm olması neticesinde sâdır olmuştur. Ona göre ümmetin uleması, bu hususların izahı ve halli konusunda ittifak ederek tek yol üzerinden gitmiştir.¹²

4. Bölümün Mukaddimesinde Tefsir İlmi Bağlamında Belirttiği Hususlar

Malkaralı Nev‘î Efendi eserinde “mukaddime” diyerek bir bölüm açar. Mukaddime yazısında ise müstensih kırmızı renk ile dikkat çeker. Mukaddime başlığı altında ele aldığı hususlar şu şekilde ele alınabilir.

10 Nev‘î Efendi, *Netâyicü‘l-Fünûn*, vr. 60b.

11 Nev‘î Efendi, *Netâyicü‘l-Fünûn*, vr. 61a.

12 Nev‘î Efendi, *Netâyicü‘l-Fünûn*, vr. 60b-61a.

4.1. Tefsir İlmine Dair Hususlar

Tefsirin kaynakları olarak usûl açısından müfessirler için önem arz eden dört şey vardır: İnzâl, tenzîl, bilgisi, tefsir ve te'vil bilgisi. Bunları özetle şöyle izah eder:

a) *İnzâl*: Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'dan defaten felek-i semâ-i dünyaya indirilmesidir.¹³ Buradaki felek, felsefî anlamda söylendiği üzere akl-ı faaldir.

b) *Tenzîl*: Cebrâil vasıtası ile maslahat durumuna göre Resûlullah'a vahyin tedricen indirilmesidir. Dolayısıyla inzâl, vahyin bir kerede indirilmesi; tenzîl ise, tedricî olarak farklı zamanlarda indirilmesi durumunu ifade eder.

c) *Tefsîr*: Ayetin mana durumunu, sebep-i nüzûlünü açıklamaktır.

d) *Te'vil*: Manayı zahirinden alıp muhtemel anlam(lar)a sarf etmektir.¹⁴

Nev'î Efendi, tefsir ile te'vilin farkını ortaya koyarken somut olması açısından şöyle örnek verir: “يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ...”¹⁵ ayetinden hareketle ayetin anlamı “yumurtadan kuşun ihrâcıdır” dense, bu tefsir olur. Ancak “Müminin, kâfirden ihrâcıdır” ya da “âlimin, câhilden ihrâcıdır” dense, bu durumda mana zahir dışına hamledildiğinden tevîl olur. Birincisi sem'iyâyâ muhtaçtır. Zira “مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ” rivayeti (hadisi)¹⁶ bu hususu ifade eder. İkinci yorumda ise sem'iyâyâ dayalı bir durum yoktur.¹⁷

Nev'î Yahya Efendi, mukaddime bölümünde hurûf-u mukatta'a hususuna değinir ve aynen şu ifadeleri söyler: “Nevâdir-i Kur'ân-ı Azim'de iki ayet vardır. Her birisinde hurûf-u hecâ cemiân mevcûddur. Birisi, Sûre-i Âl-i İmrân'da ki 154. ayetinin âhirine varınca. İkincisi ise Fetih sûresindeki 29. ayetinin “مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ” şeklinde âhirine varınca.”¹⁸

Yine Yûsuf sûresinde yanyana harekeli hurûf-u mukattaa'dan yedi harf vardır. “رَأَيْتَ أَحَدَ عَشَرَ كُوفِيًّا”¹⁹ ayetinde olduğu gibi. Yine Hûd sûresinde dört tane mim harfî vardır. “عَلَى أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ”²⁰ ayetinde olduğu gibi, bunlar peşi sıra hareketli olarak durmaktadır. İki yerde kelime-i mablûbe vardır. Birisi, Yâsîn sûresinde

13 “Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik.” (Kadir 97/1)

14 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 61b.

15 Rûm 30/19.

16 Müellifin eserinde zikrettiği “مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَدَكَ كَفْرًا” şeklindeki bir rivayete ve bu rivâyetin sıhhati hakkında herhangi bir bilgiye kaynaklarda rastlayamadık. Ancak müfessirlerden re'y ile tefsire cevaz veremeyenlerin delil olarak gösterdiği: “Her kim kendi re'yi ile Kur'ân hakkında konuşursa cehennemde oturacağı yer için hazırlansın.” Tirmizî, bu hadisin hasen olduğunu söyler. Yine bu bağlamda “Her kim Kur'ân hakkında kendi re'yi ile söz söyleyip isabette etse yine de hata etmiş sayılır.” şeklinde hadis rivâyeti de mevcuttur. Bunlar için bkz. Tirmizî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), *Tefsirü'l-Kur'ân*, “Mâ câe fillezi yüfessiru'l-Kur'âne bire'yihî” (Hadis no: 2950, 2951, 2952).

17 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 61b.

18 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 61b.

19 Yûsûf 12/4.

20 Hûd 11/48.

“كَلَّ فِي فَلَكَ”²¹, diğeri de Müddesir sûresinde “وَرَبِّكَ فَكْبَرُ”²² şeklinde ayetlerdeki harfler taklîb olarak yer değiştirmiştir.²³

Son olarak Nev’î Efendi, Kur’ân ilmini: “Mecme-i ulûm, maksad-ı ehl-i rusûm, kân-ı güher, deryâ-yı dürer, şecer-i meânî, sermaye-i rabbânî, habl-i metin, nûr-i mubîn, şifâ-i nâfî‘, ziyâ-i lâmi‘, urve-i vüskâ ve ismet-i müncî” olarak tanımlar.²⁴

4.2. Kur’ân İlmine Dair Belirttiği Hususlar

Yahya Nev’î Efendi, Kur’ân’ın ilmî derinliğini, öncelikli olarak Kelâmullahın esrârının rumuzlu oluşuna bağlar ve bu hususu, “...*kuru ve yaş ne varsa hepsi açık olan kitaptadır.*”²⁵ ayetiyle açıklar. Sonra Nev’î Efendi, Abdullah b. Mesûd’dan (r.a.) şu rivâyeti eserine nakleder: “*Kim ilim isterse Kur’ân’dan anlatsın/haber versin. Zira evvelîn ve ahirîn olanlar için Kur’ân’da ilim vardır.*”

Müellife göre, diğere fen kitaplarının Kur’ân ilmine nispetle durumu, bazı nurlar mesabesindeki ışığın güneş (gündüz) ışığıyla mukayese edilmek suretiyle takdim ve tehir bağlamında anlaşılabilir. Dolayısıyla diğere kitapların aydınlatması ve Kur’ân nûrunun mukayesesini; aydınlatma olarak güneş ile doğmadan önceki ve battıktan sonraki ışık oranının farklı oluşu gibidir. Bu durumda iki ışığın seviyesi bir olmaz. Zira takdim edilen fen çeşitleri zâtî (aslî) olan bir meziyet değildir. Nev’î Efendi, bu konuyu açıklığa kavuşturmak için şiirle istişhâdda bulunur:

الوانها شتىّ الفنون فإنما تسقى بماء واحد من منهل

“Renkleri çeşit çeşit fenler (dallar)

Bir pınar/kaynaktan aynı suyla sulanan”²⁶

Sonuç olarak Kur’ân ilimleri konusunda öne çıkan müfessir sahabeinin beş kişi olduğundan bahseder. Bunlar: “Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes’ûd, Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sâbit ve Übeyy b. Ka‘b (r.a)”dır.²⁷

5. Tefsir Bölümünde Müşkil Olarak Takdim Ettiği Bazı Bilgiler

Yahya Nev’î Efendi “*Netâyic*”in mukaddime başlığı altında pratik tefsir uygulaması konusunda bazı meseleler açar. Bunları kırmızı renk başlık kullanarak şu şekilde zikreder:

21 Yâsin 36/40.

22 Müddesir 74/3.

23 Nev’î Efendi, *Netâyicü’l-Fünûn*, vr. 61b-62a.

24 Nev’î Efendi, *Netâyicü’l-Fünûn*, vr. 62a.

25 En’âm 6/59.

26 Nev’î Efendi, *Netâyicü’l-Fünûn*, vr. 62a.

27 Nev’î Efendi, *Netâyicü’l-Fünûn*, vr. 62b.

a- Birinci mesele:

“وَأخْرَدَعُوهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ”²⁸ âyeti hakkında açıklamalar yapar. Müellife göre, “Onların duaları da: ‘Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun’ meâliyle son bulur.

Nev’î Efendi meseleye cevap olarak; bir önceki ayette cennette nimetlerden bahsedilmekte olup rivâyetlere göre cennetlikler, kırk yıl süreklilik arz eden bir sofraya etrafında otururlar. Sonunda ise “الحمد لله رب العالمين” derler. Bunun üzere yedikleri yiyecekler ter olup azalarından çıkar. Bu râiha, güzel bir koku olup bütün cennete yayılacaktır. Öyleyse âhirden maksat, sofranın sonudur. Yoksa burada âhir-i ahvâl (durumların sonu) söz konusu değildir. Şunu da belirtmek gerekir ki, âhiret ahvâlini anlamak konusunda aklın nasibi, tasdik-i imandan başka bir şey değildir. Bunlar, peygamber yoluyla anlatmış ve yine bunun gibi umûr-i gayb (gaybî durumlar) ile ilgili meseleleri, peygamberler bizlere ilm-i yakîn olarak ulaştırmışlardır. Biz de bu haberleri tasdik ederek muhkem kabul etmekle mükellefiz. Dolayısıyla biz, gaybî haberlerin ne keyfiyetinden (nitelik) sual eder, ne de bunların kemmiyeti (nicelik) konusunda vehme düşecek hayal ederiz.²⁹

b- İkinci mesele;

“لا أقسم بهذا البلد وانت حلٌ بهذا البلد”³⁰ Müfessirlere göre, ayette “Beled” den murad Mekke’dir. O halde ayetin anlamı, Beled-i Mekke’ye kasem edilmiştir. Ancak bu durumda müfessirlere göre ittifakla, “والتين والزيتون... وهذا البلد الأمين.”³¹ ayetinde kasem edilen “Beled-i Emin”in Mekke olduğu iddiası çelişki oluşturur.

Nev’î Efendi’nin cevabına göre ayetin manası şöyle olur: “Mekke üzerine kasem etmem, mademki sen Mekke’de oluncaya değin. Zira kasem/yemin senin huzurunda ve yine senin üzerinde olur.” Burada ki üsluba göre “العمرک” ve “لولاک” tâc-ı kavli ile Mekke üzerine olmaz. Allah Teâla’nın da “*senin içinde yaşadığın beldeye*/بلد بهذا البلد” demesi de bu manaya isnâd edildiğini gösterir. Bunun bir benzetmesi yapılırsa, sedefte inci (dür) olunca, sedefin kıymeti çok olur. Dolayısıyla inci sedeften uzak kalırsa/sedefe gereksinim duyarsa, sedef o oranda değerli olur. Ancak burada “Emin Belde”ye sözündeki kasem, Mekke’ye ait değildir. Muhtemeldir ki buradaki kasem Mekke’de nâzil olan Kur’ân üzerinedir.

Yine sözün hakikati olarak bakıldığında, zeytin ve incir Bilâd-i Şam’da yetişir. Birinde (Şam) incir ağacı çoktur, diğerinde (Küdü) de zeytin ağacı yaygındır. İncil, Hz. İsa’ya ikisi arasında nâzil olmuştur. Ayrıca Tûr-i Sîna’da Hz. Musa’nın münâcaat ettiği ve Tevrat’ın indiği mahaldir. Beled-i Emîn ise Mekke

28 Yunûs 10/10.

29 Nev’î Efendi, *Netâyicü’l-Fünûn*, vr. 62b-63a.

30 Beled 90/1-2.

31 Tîn 95/1-2.

olup Kur'ân-ı Kerîm ilk olarak burada nâzil olmuştur. Bu durumda zeytin ve incire olan kasem, Kitâb-ı İncil-i İsâ'ya; Tûr-i Sînâ'ya kasem de Tevrat-ı Musâ'ya ve Mekke'ye kasem ise Kur'ân-ı Muhammed'e olur.

Bazı müfessirler, “لأقسم” lafzını “لأقسم” olarak yalnız lâm ve hemzedir diyerek –ki kırâat-ı İbn Kesîr (v. h. 120/737) dahi buna şahitlik eder- hepsi işbâ-ı fethasız okumuşlardır. Ancak Ferrâ'ya (v. 207/822) göre ayetteki لا (nefy), ba'sı (dirilişi) inkâr edenlere cevaptır. Zira bu manada: “Hayır! *Sizin dediğiniz gibi değil, bu beldeye ve kıyamet gününe yemin ediyorum*” anlamını ifade eder. Öyleyse bu durumda Mekke'ye kasem müspet olur, aksi olarak menfî bir durum olmaz. Ancak önceki söyleme göre Mekke üzerine kasem ise menfî bir durum olur. Resûlullah üzerinde olursa müspet olur.³² Sonunda müellif, Allahu a'lem diyerek konuyu tamamlar.³³

c- Üçüncü Mesele

Sual olmuş ki, “لو يؤاخذ الله الناس بظلمهم ما ترك عليها من دابة ولكن يؤخرهم الى أجل”³⁴ ayette, “zulm”ün karşıtı mağfiret olarak anlaşılır. Nitekim zulmün kendisi ceza sebebidir. Mağfiret sebebi değildir. Bu konuda zulümden murat küfürdür. Zira geçtiği sürenin Mekke olması da bunu ispatlar mahiyettedir. Mekke ehlinin zulmü de küfür mesabesinde.

Nev'î Efendi cevap olarak ise şöyle der: Rivâyete göre Mukâtil b. Süleymân (v. 150/767)³⁵, fakîh bir kişiyle bir padişah meclisinde hazır bulunmuşlardı. Maksudı zulüm konusundaki bu suali meclisteki fakihe sormaktı. Fakih cevaptan aciz olunca, padişah Mukâtil'e: “*Sen bunun müşkilini hallet*” deyince, Mukâtil de cevap olarak: “Mağfiretten murat, bu konuda bağışlanmak değil, azabın tehiridir. Nitekim Allah Nahl 16/61. ayette; ‘*Şayet Allah, insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onlara belirlenmiş bir sürenin sonuna kadar mühlet tanıyor...*’ buyurmaktadır”, der. Yine Nev'î Efendi'ye göre zulüm, küfür manasında olmaz. Zira müminin imânı olması nedeniyle mağfiret hakkı, kendisinden sakıt olmaz/düşmez.³⁶

6. Eserin Hâtimesi

Nev'î Efendi, tefsir bölümünün son kısmını şair olması hasebiyle tefsir ilmine dair bir manzumeye bitirir. Tefsir ilminin zorluğu ve üstün meziyetleri gerektirmesi hususunda şu beyti zikreder:

32 Ayrıca buradaki “lâm” edatının tezyin olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak bu görüş, Fahreddin Râzî'ye (v. 606/1210) göre zayıftır. Bk. Fahreddin Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981) 30: 214.

33 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 63ab-64a.

34 Nahl 16/61

35 Bu nüsha da Mukatil b. Hayyân olarak da geçmektedir.

36 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 64a

*Düşte gördüm cümle mahv olmuş vücûd-i mâ-sivâ
Bir muabbir bulamadım bu hâbî (rüya) ta 'bir eyleye
Ayet-i ıskın cihân heb lafzını ezberlemiş
Bir müfessir bulamadım emmâ ki tefsir eyleye.³⁷*

Sonuç-Değerlendirme

“*Netâyicu'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-mütûn*” olarak isimlendirilen, nemûzec/ örnek tarzı yazılan bu ansiklopedik eser, tefsir ilmine dair birtakım hususları ihtiva eder. Kitabın tefsir bölümünde gerek nesir gerekse manzum bazı malumatlar zikredilmiştir. Konuları anlatımda şiirle istişhâdda bulunur. Tefsir ilmine dair malumat incelendiğinde genel olarak bilinen konulara yer verildiği gibi bazı sıra dışı konulara da yer verildiği görülür.

Tefsir bölümünde Nev'î Efendi, tefsir ilminin tanımı, dayandığı ilkeler, tefsir ilminin amacı ve hangi faydayı mülâhaza ettiği hususlarına dikkat çekmiştir. Yine o, tefsir tarihi bağlamında gerek hacimlerine, gerekse ağırlıklı olarak ele aldıkları konulara göre tefsirleri tasnife tabi tutmuştur.

Nev'î Efendi, genel klasik olarak belirtilen ayet sayısı olarak altı bin altı yüz altmışaltı rakamını vermesi ilginçtir. Yine sûre sayısını yüz on sekiz olarak belirtir. Dört fazla olarak belirttiği sûre sayısı için her sûresinin hangi bir kaynak ismi bildirmez. Nev'î Efendi, Kur'ân ilimleri bağlamında ayetlerin anlaşılmasındaki ihtilafın çözümünü iştirâk-i elfâz, hakikat-mecaz, ifrâd-terkîb, umum-husus, rivâyet-nakl, nass-ictihâd, nasih-mensûh ve ibahât-tevsî' sekiz şekle dayandırır.

Eserinde ayırdığı tefsir bölümünün mukaddime kısmında tefsir usûlü açısından önem arz eden dört husustan bahseder. Bunları inzâl, tenzîl, tefsir ve te'vil şeklinde sıralayıp tanımlar. Özellikle Rûm sûresi 19. ayetini somut örnek vererek tefsir ve te'vil farkını ortaya koyar. Yine bu bölümde örnekle huruf-u mukattaalar ile ilgili olarak harflerin bulunduğu ayetlerden örnek verir. Ayrıca ayetlerdeki lafızlara dair taklîb sanatıyla ilgili olarak da örnekler ortaya koyar.

Son olarak belirtilecek olursa Nev'î Efendi, tefsir ilmine dair müşkil olan hususlara değinir. Bunlara dair üç hususu örneklerle ve cevap verme yöntemiyle açıklar. Bölümün hatime kısmında ise tefsir ilminin zorluğu ve ayetlerin kâmilan anlaşılmasının üstün meziyetleri gerektirdiği hususunu bir dörtlük naklederek sonlandırır. Velhasıl yazıldığı dönemin Tefsir ilmine dair müktesebatı ve Tefsir ilminin diğer ilimler arasındaki yerini görmek açısından, Nev'î'nin bu eseri büyük önem arz etmektedir. Zira *Netâyicu'l-Fünûn* olarak isimlendirilen bu veciz

37 Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fünûn*, vr. 64a-b

eserin muhtavasının tamamına bakıldığında eserin değeri daha net bir şekilde görülecektir.

Kaynakça

- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 44. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadaiku'l-hakaik fî tekmileti'ş-şakaik*. Nşr. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Nev'î Efendi. *Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn*. Atatürk Kitaplığı, 429: 60a-64b. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Nev'î Efendi. *İlimlerin Özü "Netâyic el Fünûn"*. Hazırlayan: Ömer Tolgay. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihi'l-Gayb*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sefercioğlu, Nejat. "Nev'î". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33: 55-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.